

**“TOKAT’IN YETİŞTİRDİĞİ İLİM VE FİKİR ÖNDERLERİNDEN
HAYREDDİN TOKÂDÎ’NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI”**

(Panel Tanıtımı)

Mustafa CANLI*

Tokat ili, topraklarının verimli olmasıyla meşhur olduğu gibi âlimleri ile de meşhur olan bir ilimizdir. Evliya Çelebî, Seyahatnâme’sinde Tokat için “*Âlimler konağı, fazıllar yurdu ve şairler yatağı* ” ifadesini kullanmaktadır. Gerçekten Tokat ili, özellikle Osmanlı döneminde âlimleri ile kendinden bahsettiren bir konuma sahiptir. Bu mânada toprağı verimli olan bu mekândan değerli ilim adamları neşet etmiş ve ilim âlemine hizmet vermişlerdir. İşte Tokat’ta yetişen âlimleri paneller düzenleyerek ilim âlemine tanıtmayı şiar edinen Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 12 Ekim 2013 Cumartesi günü saat 19.30’da 26 Haziran Atatürk Kültür Sarayı Konferans Salonu’nda “*Tokat’ın Yetiştirdiği İlim ve Fikir Önderlerinden Hayreddin Tokâdî’nin Düşünce Dünyası*” adlı bir panel gerçekleştirmiştir. Oturum başkanlığını GOPÜ İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Canlı’nın yaptığı panele, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Reşat Öngören, TOBB ETÜ Fen Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Rıza Yıldırım, İnönü

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mustafa.canli@gop.edu.tr

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Muharrem Çakmak ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ali Öztürk konuşmacı olarak katılmışlardır. Oturum başkanı, panelin başlangıcında yaptığı konuşmasında Tokat ilinin Osmanlı döneminde önemli ilim merkezlerinden biri olduğunu vurguladıktan sonra bu ilde neşet etmiş olan mümtaz şahsiyet Hayreddin Tokâdî'yi anmak için bu panelin düzenlendiğini ifade etti. Hayreddin Tokâdî'nin İslâm âlemine bir irfan mektebi olarak hizmet vermiş olan Halvetiyye Tarikatının ulu velilerinden biri olduğunu söyledikten sonra sözü ilk panalist olan Prof. Dr. Reşat Öngören'e verdi.

Söz konusu panelin ilk konuşmacısı olan Prof. Dr. Reşat Öngören, “*Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel, Dinî-Tasavvufî Atmosferi Bağlamında Hayreddin Tokâdî'nin Hayatına Bakış*” konulu bir sunum yapmıştır. Tasavvufun samimi kulluk olduğunu tarikatın da bu samimi kulluğun formalize edilmiş şekli olduğunu ifade eden Öngören, tarih içerisinde farklı metodların ortaya çıktığını, bunlardan Nakşilik, Kadirilik ve Halvetiliğin temel tarikatlar olduğunu söylemiştir. Konuşmasında Hayreddin Tokâdî'nin bir halveti şeyhi olduğuna vurgu yapan Öngören, Halvetilik tarikatının özellikle İstanbul'un fethinden sonra Anadolu coğrafyasında etkili olmaya başladığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Amasya'da şehzade iken Halveti şeyhi Çelebi Halife'den zikir alan II. Bayezid, Fatih'ten sonra tahta geçtiğinde Çelebi Halife'yi İstanbul'a davet etmiştir. Bu tarihten sonra Halvetiyye tarikatı Anadolu'da ve Balkanlarda en yaygın olan tarikatlardan biri haline gelmiş sonrasında Kanunî döneminde de etkili olmaya devam etmiştir. Hayreddin Tokadî'nin 16. Yüzyılda yaşamış bir Halvetiyye büyüğü olduğunu söyleyen Öngören, genel olarak bilinen bilgilerin dışında kaynaklarda Hayreddin Efendi adında iki şahsa rastlanıldığını ifade etmiştir. Buna göre bilinenin aksine Bolu'da medfun bulunan Hayreddin Efendi'nin Tokatlı olduğuna dair bir

kayıt bulunmamaktadır. Atâî gibi müellifler Bolu'da medfun bulunan Hayreddin Tokadi'yi Tokatlı olarak nitelerken, Lemezât sahibi Hulvî, Bursa'da müderrislik yapan ve Şeyh Şaban-ı Veli'nin müridi olarak bilinen Tokatlı Hayreddin Efendi'den bahsetmektedir. Daha sonra Öngören, Vassaf ve Vicdanî gibi muahhar tasavvuf kaynakları bu iki kaynağın verilerini birleştirerek tek şahsiyet şeklinde bize aktardıklarını ifade etmiştir.

Panelin ikinci konuşmacısı Doç. Dr. Rıza Yıldırım, “ *Halvetiliğin Osmanlı Dünyasına Girişi ve Halvetiyye Tarikatı ile Safevî Tarikatı Arasındaki İlişki*” konulu bir konuşma yapmıştır. Halvetiyye tarikatının Osmanlı dünyasında çok etkili olduğunu neredeyse Osmanlıya has bir tarikat olduğunu zikreden Yıldırım, bu tarikatın köklerinin Azerbeycan'a uzandığına işaret etmiştir. Yıldırım daha sonra her ikisinin tarikat silsilesinin İbrahim Zahid Gîlânî'de birleştiği halde Halvetiyye tarikatı ile Safeviyye Tarikatının bir rekabet içine girdiklerini ifade etti. Her iki tarikatın Hz. Ali'ye dayanması hasebiyle alevî bir tarikat olduğunu ifade eden Yıldırım, bu rekabetin izini sürmüş ve 15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Safevi tarikatının geleneksel yapısını dönüştürmeye başlamasıyla birlikte militarist bir hüviyete bürünmesinin bu rekabette etkili olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Yıldırım, belki de bu çekişmeden sonra Halvetiliğin Anadolu'ya kaydığını özellikle Balkanlarda daha rahat faaliyet gösterdiğini ifade etmiştir.

Panelin daha sonraki konuşmacısı olan Yrd. Doç. Dr. Muharrem Çakmak ise “*Hayreddin-i Tokadî'nin Yetiştirilmesi ve Halvetî Gelenek*” konulu sunumunda, Hayreddin Tokâdî'yi tanımak için Cemal Halvetî'yi anlamak gerektiği üzerinde durup Cemal Halvetî hakkında bilgi verdi. Buna göre “Çelebi Halife” ismiyle meşhur olan Cemâl Halvetî, Cemaleddin Aksarayî neslinden olması hasebiyle nisbesi “el-Aksarayî”dir. Daha sonra Çakmak, Halvetî geleneğe bağlı Tokat'ın üç değerinden bahisle, Ümmi şeyh İbn

Tahir, Cemâl Halvetî ve Hayreddin Tokadî hazretleri hakkında kısa bilgiler vermiştir. Cemâl Halvetî tarafından Bolu-Düzce dolaylarında irşadla görevlendirilen Hayreddin Tokadî, Şabaniyye'nin kurucusu Şeyh Şaban-ı Veli'nin yanı sıra, Konrapalı Muslihiddin ve Mahmud Kürevi gibi halifeler yetiştirmiştir. Onun Bolu'da geçen irşad hizmetinin süresi bilinmemektedir. Şeyh Şaban-ı Veli, Bolu'da on iki yıl Hayreddin Tokadî'nin hizmetinde bulunarak O'nun yanında eğitimini tamamladıktan sonra halife tayin edilerek irşadla Kastamonu'ya gönderilmiştir. Daha sonra Çakmak, Halvetiyye Tarikatının esasını cehrî zikrin teşkil ettiğini ifade edip bu zikrin âdâbı ile ilgili bilgiler vererek sözlerini nihayetlendirdi.

Panelin son konuşmacısı olan Yrd. Doç. Dr. Ali Öztürk ise *"Hayreddin Tokadî'nin Yetiştirdiği Kültürel ve Edebî Muhit"* konulu konuşmasında örnekler vererek Halvetîliğin edebî yönü ve Halvetiyye şairleri hakkında bilgiler verdi. Konuşmasının başında Hayreddin-i Tokadî'nin silsile içerisindeki konumu itibariyle Halvetiyye tarikatının kavşak noktalarından birine tekabül ettiğini ifade eden Öztürk, bu büyük şahıs hakkında ne yazık ki kaynaklarımızda yeterli bilginin bulunmadığını söyledi. Daha sonra sözlerine şöyle devam etti: "Herkes bir kültür çevresi içerisinde dünyaya gözlerini açar. Bir Halvetiyye müridi olan Hayreddin Tokadî de henüz Anadolu'da gelişme/yayıma döneminde olan Halveti kültür ortamında yetişmiştir. Kendisinden bize intikal eden bir eser ya da bilgi olmadığı halde, onun yetişmesine katkı sağlayan irfan ortamını ve kültür muhitini mümkün olduğunca tanıtmaya çalışacağız. Bir diğer ifadeyle bu incelemede Hayreddin Tokadî'nin yetişmesine katkı sağladığını düşündüğümüz irfanî-edebî ortamı ele alacağız." Halvetiyye konusunda gerçekten önemli bir kaynak olan Hulvî'nin Lemezât'ında Hayreddin-i Tokadî'nin başka bir Hayreddin ile karıştırıldığını ifade eden Öztürk, Sefine-i Evliya'da ise bu farklı bilgilerin

bazı ortak noktalarda telif edildiğini söylemiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Hayreddin-i Tokadî'nin Halvetiyye'nin ana kol kurucularından Çelebi Halife'nin yanında seyr u sülukunu tamamlayıp Bolu'ya gönderildiğinin ve Şeyh Şaban-ı Velî'nin onun terbiyesinde yetiştiğinin kesin olarak bilindiğini ifade etmiştir.

Halvetiyye'nin edebî tarihini tarikatın ikinci piri Yahya Şirvani ile başlatmak gerektiğini vurgulayan Öztürk, Halvetî edebiyatının Yahya Şirvanî'nin Anadolu kökenli halifeleri ile neşvünema bulduğunu ifade etmiştir. Bunlardan en önemlisi Dede Ömer Ruşenî (v.892/1487)'dir. Mürşidinin yakınından ayrılmak istemediği için Anadolu'dan gelen diğer müridlerinin aksine Anadolu'ya geri dönmeyip mürşidinin izniyle Gence Karabağ, Tebriz cihetlerinde irşadla vazifeye memur olmuş, Halvetiyye'nin Ruşeniye kolunu tesis etmiştir. Gençliğinde de şiirle meşgul olmuş olan Dede Ömer Ruşenî, Halveti edebiyatına çok sayıda eser kazandırmıştır. Eserlerinin adı ve muhtevalarından Mevlana tesiri anlaşılan Dede Ömer Ruşenî'nin;

Tasavvuf yâr olup bâr olmamaktır.

Gül-i gülzâr olup hâr olmamaktır.

mısralarıyla başlayan manzum tasavvuf tanımı pek meşhur olmuştur.

Yayha Şirvanî'nin Anadolu'ya gönderdiği halifelerden özellikle Hayreddin-i Tokadî'nin silsilesinde yer alan mürşidinin mürşidi olan Pir Muhammed Erzincanî, belki de Halveti edebiyatının Anadolu'daki ilk temsilcisidir. Tabii ki Hayreddin Tokadî denilince onun üzerinde en çok tesir bırakan kişi Cemal-i Halvetî'dir. Cemal-i Halveti Halvetiyye tarikatında önemli bir kilometre taşıdır. Zira Halvetiyye kurumsal anlamda İstanbul'a ilk defa Cemal-i Halvetî ile girmiştir. Daha sonra Sünbül Sinan, Bayezid Halife, Ahmed Şemseddin Marmaravî, Yiğitbaşı gibi Halvetiyye irfanına bağlı kişilerin edebî ürünler veren önemli

şahsiyetler olduğunu ifade eden Öztürk, Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Velî, Eşrefoğlu Rumî gibi tesirleri Anadolu dışına taşan öncü şahsiyetlerin Hayreddin-i Tokadî üzerinde dolaylı da olsa bir etki bırakmış olabileceği üzerinde durmuştur. Konuşmasının sonunda, Hayreddin-i Tokadî'nin , Yahya Şirvani, Pir Muhammed Erzincânî, Cemâl-i Halveti (Çelebi Halife) çizgisinin devamı olduğunu, her ne kadar eseri yoksa da Şeyh Şaban-ı Velî gibi Halvetiyyenin en önemli kutup başlarından birini yetiştirmiş olmasının çok önemli olduğuna vurgu yaptı.

Programın sonunda katkılarından dolayı panelistlere Tokat Valisi Mustafa Taşkesen ve Üniversitemiz Rektörü Mustafa Şahin tarafından teşekkür belgesi ve plaket takdim edildi.